

tikens tragedier, med ett allt tydligare hot om att något verkligt ont kommer att hända.

Så är olyckan framme. Petter cyklar sedan isen har lagt sig mellan öarna och hamnar ner i en båt-ränna, som nyss uppstått efter en av båtarna som kunnat komma fram i isen. Han hamnar i vattnet utan tillgång till den isdubb eller något annat vasst föremål som orsborna alltid hade med sig när de rörde sig ute på isarna. Han kunde kanske ha klarat sig om han inte varit så angelägen om att försöka rädda portföljen, som han – samvetsgrann som han var – ville få med sig. Småningom sinade hans krafter, ropen på hjälp ekade för döva öron – eller kanske någon hörde dem men antog att det var någon från den andra fraktionen på ön som var i fara – och en motståndare ville man inte rädda. Det tragiska är att just splittringen som Kummel såg som sin uppgift att motarbeta blev en av orsakerna till hans död.

Schildringen av Petters begravning är stark och väcker djupa känslor hos läsaren. Måkan Mona sluter sig helt, de två flickebarnen – bland dem den drygt ettåriga Ulla-Lena – är för unga för att förstå vad som skett, församlingsborna vet inte vad de ska ta sig till och de ditresta prästkollegerna tvistar om vem som ska förrätta jordfästningen. Varför släcks ett så ungt och lovande liv, varför lämnas modern ensam med två små barn, hur ska församlingen klara sig utan sin hängivna, optimistiska och goda herde? Det är tydligt att Lundberg fortfarande brottas med dessa problem. I en intervju understryker hon att romanernas personer alltid också på något sätt speglar författarens egna människouppfattningar och problem.

Lundberg känner den skildrade miljön, människorna och naturen väl. Men styrkan i hennes roman ligger på ett djupare plan. Det är inlevelsen i prästfamiljens och lokalbefolkningens liv och tankevärld som lämnar ett djupare spår. Som präst-

barn är hon väl förtrogen med gudstjänst- och fromhetslivet på orten. Det finns en del små sakfel men de förtar på intet sätt helhetsintrycket. Romanen *Is* har alla förutsättningar att bli en klassiker med episk bredd i likhet med Vilhelm Mobergs och Väinö Linnas folklivs- och tidsschildringar. För en teolog ger den många anledningar att reflektera över en äldre tids prästroll med dess förtjänster och brister. Den som inte ger sig tid att läsa romanen i originalversion eller i Vallisaaris utmärkta översättning går nog miste en lärorik och tankeväckande analys av livet och tron i en liten skärgårdsförsamling men med stor relevans också för dagens kyrkliga situation.

GUSTAV BJÖRKSTRAND
PROF. EMER., BISKOP EMER., ÅBO

AMY-JILL LEVINE & MARC ZVI BRETTLER (TOIM.)
The Jewish Annotated New Testament: New Revised Standard Version Bible Translation. Oxford: Oxford University Press 2011. xviii + 637 s.

Professorit Amy-Jill Levine (Vanderbilt) ja Marc Zvi Brettler (Brandeis) ovat toimittaneet toistaiseksi ainutkertaisen hankkeen, Uuden testamentin kommentaarin juutalaisesta näkökulmasta. Toimittajien lisäksi kirjoittajina toimii 48 muuta, pääosin amerikanjuutalaista tutkijaa, joista monet ovat aikamme tunnetuimpia Toisen temppelin ajan juutalaisuuden, varhaisen kristinuskon ja rabbiinisen juutalaisuuden asiantuntijoita. Heihin lukeutuvat esimerkiksi Daniel Boyarin, Shaye J. D. Cohen, Martin Goodman, Martha Himmelfarb, Tal Ilan ja Geza Vermes.

The Jewish Annotated New Testament pyrkii hahmottamaan varhaisen kristinuskon luonnetta sen juutalaista taustaa vasten, joskin huo-

miota kiinnitetään myös kreikkalais-roomalaisen kulttuurin vaikutukseen. Hankkeen tarpeellisuutta ei ole tarpeen perustella, ovathan useimmat Uudessa testamentissa mainituista henkilöistä juutalaisia. Juutalaisen perinteen, elämäntavan ja uskomusten tunteminen on välttämätöntä tekstien ymmärtämiseksi.

Teos sisältää johdannon jokaiseen Uuden testamentin tekstiin, jota seurataan New Revised Standard Version -käännöksen mukaan, sekä tekstin juoksevan kommentaarin alaviitteissä. Tietolaatikoissa tarjotaan lisätietoa muun muassa tekstin kannalta olennaisista henkilöistä (esimerkiksi Gamaliel, Ilmestyskirjan Johannes), kirjallisista käytänteistä (autuaaksijulistus-formeli, vertaukset), yhteiskunnallisista ilmiöistä (veronmaksu, orjuus), sosiaalista elämää tavalla tai toisella koskevista kysymyksistä (rituaalinen puhtaus, sukupuolimoraali) sekä teologisista käsitteistä (usko, vanhurskaus, laki, kolminaisuus). Mukana on myös useita kirjoitusten maantiedettä selkeyttäviä karttoja.

Varsinaista kommentaariosuutta seuraa kolmekymmentä esseetä, joista ensimmäiset kaksi käsittelevät varhaista juutalaisuutta koskevia virheellisiä mielikuvia (Levine) sekä Uuden testamentin kirjoitusten sijoitumista Heprealaisen Raamatun ja rabbiinisen kirjallisuuden välimaastoon (Brettler). Loput esseet liittyvät Palestiinan alueen historiaan ja yhteiskuntaan ajanlaskun taitteessa ja sitä ennen, antiikin juutalaiseen ja varhaiskristilliseen kirjallisuuteen sekä Uuden testamentin reseptiohistoriaan myöhemmässä juutalaisuudessa.

Teoksen lopussa on hyödyllinen sanasto sekä useita aikajanoja, jotka kuvaavat juutalaisuuden historiaa ja hellenistisroomalaisen aikakauden hallitsijoita ja tärkeimpiä rabbeja. Lisäksi mukana on havainnollistavia taulukoita ja liitteitä, jotka käsittelevät juutalaista kalenteria, mittajärjestelmää, evankeliumien paralleeli-

tekstejä, eri Raamattujen jaejakoja, eri kirkkokuntien kaanoneita ja rabbiinisia kirjoituksia. Tarjolla on myös primäärilähteitä koskevia kirjallisuusviitteitä.

Kutakin Uuden testamentin tekstejä käsittelevät johdanto-opilliset esitykset ovat ytimekkäitä, mutta nostavat esiin riittävän määrän kirjoituksen kannalta keskeisiä historiallisia, kirjallisia ja temaattisia kysymyksiä. Niiden tarjoamat tiedot ovat teologeille pitkälti tuttuja, mutta yleistajuisuudessaan ja tiiviyydessään ne palvelevat vähintään hyvinä muistinvirkistäjinä. Kirjoittajien pyrkimys kiinnittää erityistä huomiota tekstissä esiintyviin tai siitä heijastuviin juutalaiskysymyksiin on ansiokasta.

Kommentaariosuoksien arvokain anti liittyy huolellisesti laadittuihin alaviitteisiin. Heprealaisen Raamatun lisäksi kirjoittajat viittaavat runsaasti muuhun myöhäisen Toisen temppelin ajan juutalaiseen kirjallisuuteen (Septuaginta, apokryfikirjallisuus ja pseudepigrafit, Filon, Josefus, Kuolleenmeren kääröt) sekä rabbiiniseen kirjallisuuteen. Vertailuaineiston laajuus ansaitsee erityishuomion: se tekee oikeutta koko antiikin juutalaiselle kirjallisuudelle, eikä anakronistisesti koske vain myöhemmin kanonisoituja tekstejä. Kommentaareissa ei viitata moderniin tutkimuskirjallisuuteen, mikä tekee niistä helppolukuisia ja ymmärrettäviä myös ei-akateemiselle yleisölle. Toisaalta tämä herättää kysymyksen valitun tulkintatavan perusteluista. Kirjoittajat epäilemättä tuntevat viimeisimmän tieteellisen tutkimuksen, mutta erityisesti kiistelyjen katkelmien kohdalla he olisivat voineet esitellä laajemmin eri näkemyksiä tai vähintäänkin perustella valitun selitystavan tarkemmin.

Myös esseet ovat varsin yleistajuisia, osin juuri alaviitteiden puuttumisen takia, ja niissä käsitellään varhaista kristinuskoa lähes kaikenkattavasti. Historiallisten kysymysten lisäksi tarkastelluiksi tulevat antiikin juutalaisuuden määritelmä ja

sisäinen monimuotoisuus, sen piirissä tuotettu rikas kirjallinen perintö sekä Toisen temppelin ajan juutalaisuuden uskonnolliset instituutiot ja liikehdintä, kuten messiaaninen ajattelu ja ihmeteot. Osansa saavat myös teologiset käsitykset, kuten jumalolennot ja kuolemanjälkeinen aika, samoin juutalainen perhe-elämä ja eräät etiikkaan liittyvät kysymykset.

Lyhyehköt esseet kiteyttävät isoja kysymyksiä lukijaystävällisellä tavalla. Useimmat niistä sivuavat jollakin tavoin tekstien merkitystä varhaisen juutalaisuuden ja kristinuskon piirissä. Selvästi esiin piirtyy Septuagintan vaikutus varhaisten kristittyjen tapaan tulkita pyhiä kirjoituksia (Naomi Seidman, Leonard Greenspoon). Vaikeaselkoista lakikäsitettä tarkastellaan huolellisesti (Jonathan Klawans). Lisäksi mukana on joitakin raikkaita lähestymistapoja, kuten Daniel Boyarinin essee Johanneksen evankeliumin prologista, jonka hän tulkitsee Genesiksen alkua (1:1–5) koskevaksi midrashiksi tai saarnaksi. David Stern puolestaan painottaa evankeliumien vertauskertomusten yhteyttä midrash-traditioon.

Uutta tietoa monille eksegeeteille tarjonnevaa viimeiset esseet, joissa tarkastellaan Jeesuksen reseptiota varhaisimmassa juutalaisissa lähteissä (Claudia Setzer) sekä rabbiiniossa (Burton L. Visotzky), keskiajan (Martin Lockshin) ja modernissa (Susanna Heschel) juutalaisessa perinteessä, niin uskonnollisissa kirjoituksissa, tieteellisessä tutkimuksessa kuin kaunokirjallisuudessa. Paavalia käsittelevä artikkeli (Daniel R. Langton) on erityisen kiinnostava, onhan hän saanut eksplisiittistä huomiota juutalaisten ajattelijoiden parissa vasta valistuksen aikakauden jälkeen.

The Jewish Annotated New Testamentin luonne on akateeminen, mutta sen potentiaalinen lukijakunta on paljon yliopistoväkeä laajempi. Erityisesti teosta voidaan hyödyntää uskontojen välisessä dialogissa. Se

kannustaa ja opastaa kristittyjä raamatuntulkitsijoita välttämään antisemitismiä aikojen saatossa ruokineita väärinkäsityksiä. Erityisesti Levine oikoo näitä myyttejä esseessään: kristityt ovat usein liittäneet varhaiseen juutalaisuuteen yksioikoisen laki–armo–dikotomian ja ajatuksen teoilla hankittavasta vanhurskaudesta, tulkinneet puhtaussäädöksiä ja niihin pohjautuvaa retoriikkaa virheellisesti sekä ylikorostaneet Jeesuksen erilaisuutta suhteessa aikansa valtavirtajuutalaisuuteen, esimerkiksi hänen suhtautumisessaan naisiin tai marginaalisiin väestönsosiin.

Kirjan tarkoitus on ennen kaikkea kutsua juutalaisia lukijoita tarttumaan Uuteen testamenttiin, joka on monille täysin vieras ja traagisen historian valossa jopa pelottava teos. Toimittajat painottavat, että Uuden testamentin tunteminen on välttämätöntä niin varhaisen kristinuskon luonteen, ajanlaskun taitteen ja myöhemmän rabbiinisen juutalaisuuden kuin koko länsimaisen kulttuurin ymmärtämisen kannalta. Uudessa testamentissa myös puetaan sanoiksi useita juutalaisuuden keskeisiä periaatteita eikä tämän tunnustaminen vähennä oman uskonnollisen perinteen arvoa.

ELISA UUSIMÄKI
TEOL. TRI, HELSINKI

VERHEYDEN, JOSEPH (ED.)

The Figure of Solomon in Jewish, Christian and Islamic Tradition: King, Sage and Architect. Themes in Biblical Narrative: Jewish and Christian Traditions 16.
Leiden: Brill 2013. 274 s.

Kuningas Salomon maine ei kaikesa loistossaan ole ainoastaan monisäikeinen ja maailmankuulu vaan myös tahrainen ja rikkaudessaan